

37. Федоренко П. Політика більшовицької влади щодо Римо-католицької церкви у першій половині 1920-х рр. (на прикладі Житомирської дієцезії). / П. Федоренко // Польські студії. – №2-3 Дух і літера №22. – Київ, 2010. – С. 122–140.
38. Шитюк М. Римо-католицька церква в Україні в першій половині XX століття/ М.М. Шитюк // Повне зібрання наукових праць: у 35-ти т. Т. 34 / М.М. Шитюк. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2013. – С. 41–58.
39. Dębiński J. Kościół katolicki w Rosji / J. Dębiński // Studia Włocławskie. – №14. – 2012. – S. 472–487.
40. Dzwonkowski R. Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917-1991: kronika / Roman Dzwonkowski. – Lublin : TNKUL, 2010. – 612 s.
41. Kupchak J. Polacy na Ukrainie w latach 1921-1939. / J. Kupchak – Wrocław, 1994. – 360 s.
42. Rosowski W. Dzieje rzymskokatolickiej diecezji kamienieckiej w latach 1918-1941 / W. Rosowski. – Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2008. – 322 s.
43. Rosowski W. Z dziejów Kościoła rzymskokatolickiego w Rosji sowieckiej. Sprawozdanie administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej księdza Jana Świdarskiego. TeKa Kom. Hist / W. Rosowski. – OL PAN, 2012, IX. – S. 185-202.
44. Szubtarski G. Antykościelne ustawodawstwo w ZSRR za rządów Włodzimierza Lenina (1917-1923) / G. Szubtarski // Kościół i Prawo, 2013. – 2 (15) №2. – S. 63-75.
45. Szymański J. Historia laicyzacji. Skala oddziaływania antyreligijnego na sytuację kościoła katolickiego na wschodzie / J. Szymański // Sympozjum Między męczeństwem a nadzieją – Kościół katolicki w Europie Wschodniej. – № 1(14), Warszawa 2005. – S. 9-59.

Andrushchak R. I. The Roman Catholic church in Podillya region in 20s of the XX century: historiography of the problem

The author analyzes scientific works on the problem of the Roman Catholic Church in Podillya region in terms of the repressive policy of the Soviet government in this period and investigates the main historiographical trends in the study of the problem by Ukrainian and foreign scientists.

Keywords: Roman Catholic Church, Podillya region, anti-religious policy, Soviet authorities, ethnic minorities, historiography.

Андрущак Р. И. Римско-католическая церковь на Подолье в 20-х гг. XX в.: историография проблемы

В данной статье автором проанализированы научные труды, затрагивающие вопросы Римско-католической церкви на Подолье в условиях антирелигиозной политики советской власти в означенный период. Исследованы основные историографические направления изучения данной проблемы как отечественными так и зарубежными учеными.

Ключевые слова: Римско-католическая церковь, Подолье, антирелигиозная политика, советская власть, национальные меньшинства, историография.

УДК 930: [94: 343. 163] (477) «1922/1933»

І. І. Пащенко

**СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УСРР В 1922 – 1933 РР.:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

У даній статті автором досліджено наукові праці, що торкаються питання становлення та діяльності органів прокуратури УСРР у 1922–1933 рр. Автором проаналізовано завдання та функції органів прокуратури, комплексно розкрита їх історична характеристика в державному механізмі Радянської України в 20-х–на початку 30-х рр. XX ст.

Ключові слова: нова економічна політика, прокуратура, тоталітаризм, ідеологія, політична система суспільства.

Вивчення історії та проблем становлення і розвитку органів прокуратури УСРР протягом 1922 – 1933 рр. має певне наукове та практичне значення в сучасний період реформування прокуратури України. Дослідження означеної проблеми є важливим, тому що правоохоронні органи виступали невід’ємною складовою формування радянського тоталітарного режиму. Поступове зміцнення цих органів, надання їм позасудових повноважень, а також наростання

.....
тоталітарного тиску призвели до безпосереднього підпорядкування їх політичному режиму правлячої Комуністичної партії. Вивчення історичного досвіду минулого дасть змогу вдосконалити правові та організаційні засади, визначити місце прокуратури в механізмі сучасної незалежної України.

Дослідження закономірностей та основних тенденцій розвитку органів прокуратури радянської доби, пошук альтернатив авторитарному шляху розвитку держави і органів прокуратури України, як його невід'ємної частини, надають цій темі, крім того суспільно-політичне значення.

Метою означеного дослідження є аналіз стану наукової розробки питання становлення та діяльності органів прокуратури УСРР в 1922 – 1933 рр. з перших років їх існування до сьогодення.

Проблематиці становлення та діяльності органів прокуратури УСРР в 1922 – 1933-х рр. було присвячено багато досліджень як радянськими так і українськими істориками. Історіографію теми дослідження можна умовно поділити на два періоди: радянський та пострадянський.

У 1920-ті рр. вийшли перші праці про радянську прокуратуру, в яких під впливом державної політики простежувався класовий підхід у побудові органів прокуратури з функціями та принципами діяльності як істинно народних та демократичних, що відрізняються від буржуазних. В працях означеного періоду зазначалось, що органи прокуратури спроможні виконувати покладені на них завдання лише за умови їх перетворення на покірне знаряддя в руках державної влади.

Першими авторами, які розглядали становлення прокуратури, були відомі радянські діячі: П. Стучка [25], Є. Пашуканіс [19], М. Рейснер [22], Я. Берман [2]. Характер статей та праць в значній мірі був визначений впливом партійно-державної ідеології у реформуванні та розвитку органів прокуратури. Дослідники розглянули побудову нової держави та права, обґрунтували класову справедливість більшовиків. Особливий інтерес представляє стаття М. Ісаєва про проблеми освітнього рівня прокурорів та суддів, в якій він звернув увагу на неосвіченість претендентів на прокурорські посади та складність підготовки майбутніх працівників прокуратури.

У 30-40-х рр. XX ст., в умовах масових репресій, відбулося різке скорочення кількості публікацій з даної проблеми. З другої половини 1930-х рр. в центрі уваги дослідників перебували питання діяльності прокуратури як державного органу з функціями та завданнями карального напрямку (О. Вишинський [3], С. Голунський [4]). Радянська прокуратура, її розвиток показані через призму аналізу законодавства. З кінця 1930-х рр. дослідники все частіше висвітлювали зміни в радянському законодавстві, що було обумовлено прийняттям Конституції СРСР 1936 р, появою нової законодавчої бази.

У другій половині 1940-х – початку 1950-х рр. з'являються перші загальні праці присвячені історії радянської прокуратури. Щоб остаточно утвердити тоталітарний режим, радянська влада специфічними та збройними методами забезпечувала своєрідну «законність» у суспільстві. Як вірно зауважив М. Кожевников, незважаючи на те, що загальний нагляд в Українській СРР покладался на відділи юстиції виконкомів, але він поки носив ще досить обмежений характер, і діяльність цих органів була, головним чином, юридично-консультаційною [8].

Окремої уваги заслуговує праця К. Мокічева «Історія радянської прокуратури в найважливіших документах», у якій автор досліджував етапи розвитку радянської прокуратури, з моменту її зародження, на основі відомих фактів та документів [13].

З середини 50-х до середини 80-х рр. XX ст. підвищується інтерес до досліджуваної теми, що пов'язано зі зміною партійно-державного керівництва. Такі вчені, як А. Рекунков [23], В. Клочков [7] та Д. Суслло [26], звертають увагу на те, що в умовах переходу до НЕПу виникла нагальна потреба наведення порядку не лише в економічній, а й у правовій сфері. Ідея утворення єдиної державної прокуратури, як органу загального нагляду за законністю, а також нагляду за законністю в діяльності правоохоронних органів та установ виконання покарань, підтримання державного обвинувачення перейшла в практичну діяльність в 1922 р. Це питання було найбільш дискусійним щодо організаційно-правових основ діяльності органів прокуратури.

Вагомий внесок у висвітленні окресленого нами питання належить дисертаційному дослідженню Д. Яковенка, в якому він аналізує особливості становлення органів прокуратури УСРР у 1922-1925 рр. та зазначає про особливу роль відділів юстиції, що були створені при виконкомах місцевих рад [32].

Окремої уваги заслуговує праця дослідника історії радянського суду в Україні Д. Сусла, який охарактеризував процес створення органів прокуратури УСРР, розвитку їх організаційних засад і компетенції [26].

Єдиним автором, який поставив перед собою завдання з'ясувати місце прокуратури в державному механізмі, звертаючись у той же час і до історичного матеріалу, в радянський період став Г. Мурашин [14]. Дослідник зосередив увагу на розкритті ролі КП(б)У в становленні української прокуратури.

У першій половині 70-х рр. ХХ ст. вийшли у світ узагальнюючі праці Б. Спірідонова [24], Б. Тетеріна [28], які розкривають конституційні принципи здійснення правосуддя в СРСР, структуру та місце суду і прокуратури в системі органів Радянської держави, діяльність яких створює законні передумови і необхідні умови для здійснення соціалістичного правосуддя.

Особливий інтерес викликають збірники наукових праць під редакцією генерального прокурора СРСР Р. Руденка «На варті радянських законів» та «Радянська прокуратура: історія і сучасність», в яких автори досліджують історію прокуратури з позицій її правового забезпечення в різних напрямках прокурорсько-наглядової діяльності. Зокрема, дослідник Н. Жогін у своїй статті розглянув прокурорський нагляд за розслідуванням злочинів [16].

Слід відзначити наукову працю В. Куріцина, який у першій половині 1970-х рр. започаткував вивчення проблем становлення соціалістичної законності та ролі в цьому процесі правоохоронних органів. Основним об'єктом вивчення у його праці «Перехід до непу і революційна законність» стала судова реформа 1922 р. Автор не лише детально аналізує хід самої реформи, але також розкриває її причини і наслідки, визначає її вплив на широке коло суспільних відносин у радянській країні початку 1920-х рр [11].

Особливе місце серед робіт узагальнюючого характеру займає фундаментальне дослідження Т. Коржіхіної, в якому висвітлено побудову та діяльність установ юстиції, суду та прокуратури РРФСР в тісній взаємодії з іншими органами державної влади [9].

Цінним є дослідження А. Панкратова, в якому проаналізовано кадрові питання прокуратури, показано політику, що проводилася державою в органах прокуратури. Автор вперше вводить в науковий обіг статистичні дані про чисельність, партійність та освітній рівень прокурорських працівників [18].

З другої половини 80-х рр. ХХ ст., з початком перебудови відбувається процес «розкріпачення» історіографії. Центральною темою стає вивчення, насамперед, періоду 20-30-х рр. ХХ ст., відомих як епоха «побудови соціалізму». В працях цього періоду по-новому висвітлюються проблеми законності в роки непу, завдання, місце та роль органів прокуратури УСРР. Особлива увага приділялася дискусіям, внутрішньопартійній боротьбі – за якими проглядалося різне бачення шляхів та методів будівництва соціалізму, його властивостей.

Після розпаду СРСР дослідники почали активно відходити від багатьох колишніх концепцій, висловлювати більш критичні зауваження по відношенню до діяльності радянської правоохоронної системи. Активізація вивчення історії різних державних інститутів, у тому числі і прокуратури, на пострадянському етапі історіографії багато в чому пояснюється зміною політичного режиму, процесом демократизації суспільства, створенням правової держави.

На відміну від усталеної в радянській історіографії думки про правоохоронну функцію прокуратури, більшість сучасних дослідників визначають прокуратуру 1920-30-х рр. як каральний орган. На думку російського історика Л. Разказова, таке становище є цілком закономірним, оскільки головним призначенням прокуратури є покарання ворогів, «класово чужих елементів», злочинців.

Вкрай негативна оцінка радянської прокуратури досліджуваного періоду належить досліднику О. Чердакову, який переконаний, що формування радянської прокуратури як органу «революційної законності» цілком і повністю відповідало соціальному замовленню більшовиків. Поява прокуратури в тій якості, в якій вона проіснувала довгі роки (багатофункціональність, провідна роль серед інших правоохоронних органів), пояснювалася класовим протистоянням та репресивно-каральним характером політики, що проводиться всередині держави [30].

Значним внеском у розробку окресленої нами проблематики є праця «Політична юстиція в СРСР» В. Кудрявцева і А. Трусова, в якій автори відзначали подвійну роль прокуратури в системі політичної юстиції: з одного боку, її обов'язком було здійснення нагляду за дотриманням законності при проведенні слідства, судового та позасудового розгляду справ, з іншого боку – прокурори самі брали участь у роботі позасудових органів, виступали обвинувачами за сфабрикованими справами [10].

Тематично важливим є дослідження С. Черниченка, в якому проаналізовано функції прокурорських органів, форми і методи нагляду у хронологічний період, обмежений рамками нової економічної політики та початком 30-х рр. XX ст. [31].

Вагому роль у розкритті даної тематики відіграли спеціальні праці В. Сухоноса [27], В. Клочкова [7], в яких висвітлено політико-правові чинники виникнення та розвитку прокуратури УСРР, функції у період її становлення, а також кадрові проблеми.

Окресленої нами проблеми, прямо чи опосередковано стосуються праці сучасних українських істориків. Так, Д. Тихоненко у своєму дисертаційному дослідженні проаналізував проблеми контролю та нагляду за органами ВУЧК та ДПУ УСРР [29], а В. Мурза визначив місце та роль органів прокуратури в державному механізмі Української радянської соціалістичної республіки у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. [15]. Питання становлення та розвитку органів дізнання і досудового слідства в Україні розкрито в праці С. Губаря [5].

Серед праць останнього часу, автори яких намагались висвітлити проблеми організаційно-штатної побудови, кадрового і персонального складу прокурорських підрозділів у 20 – 30-ті роки XX ст., слід назвати дослідження Л. Авраменка та А. Амонса «Репресовані прокурори в Україні: документи, нариси, матеріали». В даній роботі міститься детальна біографічна інформація про прокурорських працівників, а також йдеться про осіб, підданих незаконним репресіям [1].

Таким чином, доцільність реформ органів прокуратури в період незалежності України, особливо в останні роки, ні в кого не викликає сумнівів. Формування системи органів прокуратури на основі демократичних засад розбудови правової держави дозволяє виокремити позитивні перетворення тих років, відкинувши в минуле форми, методи та принципи роботи притаманні тоталітарному режиму. Трагічний досвід другої половини 1920-1930-х рр. застерігає сучасних реформаторів не повторити помилки минулого, спонукає до пошуку ефективних шляхів реформування інституту прокуратури, вивчення історії формування органів прокуратури європейських держав.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що в сучасній історіографії відсутні комплексні дослідження становлення та розвитку органів прокуратури УСРР в 20-х – на початку 30-х рр. XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонс А. Репресовані прокурори в Україні: документи, нариси, матеріали / А. Амонс, Л. Авраменко. – К., 2009. – 325 с.
2. Берман Я. Декреты Октября / Я. Берман // Советское государство. – М.: Сов. законодательство, 1933. – № 6. – С. 3 – 20.
3. Вышинский А. Суд и карательная политика советской власти / А. Вышинский. – Л.: Прибой, 1925. – 77 с.
4. Голунский С. Учебник по судоустройству / С. Голунский, Д. Карев. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. – 303 с.
5. Губар С. Становлення та розвиток органів дізнання і досудового слідства в Україні (1917 – 60-ті роки XX століття). Автореф. дис. ... канд. юр. наук. – К., 2003. – 17 с.
6. Исаев М. О Высших юридических курсах / М. Исаев // Ежегодник советской юстиции. – 1923. – № 15. – С. 339 – 342.
7. Клочков В. Історія прокуратури України / В. Клочков. – 3-вид., перероб. і доп. – К.: НТВ «Правник», 2004. – 245 с.
8. Кожевников М. Органы, выполнявшие функции советской прокуратуры до ее учреждения / М. Кожевников // Ученые записки МГУ. – 1949. – Вып. 144. – С. 37 – 84.
9. Коржихина Т. История и современная организация государственных учреждений СРСР: 1917–1972 гг. / Т. Коржихина. – М.: Высшая школа, 1974. – 270 с.
10. Кудрявцев В. Политическая юстиция в СССР / В. Кудрявцев, А. Трусов. – М.: Наука, 2000. – 365 с.
11. Курицын В. Переход к НЭПУ и революционная законность / В. Курицын; отв. ред. О. Чистяков; АН СССР, Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1972. – 216 с.

12. Маймескулов Л. ГПУ и Прокуратура УССР: становление надзора / Маймескулов Л. // Актуальные проблемы формирования правового государства: Краткие тезисы и докладов и научных сообщений республик. науч. конф. – Харьков, 1990. – С. 57 – 59.
13. Мокичев К. История советской прокуратуры в важнейших документах / К. Мокичев. – М.: Госюриздат, 1952. – 584 с.
14. Мурашин Г. Органы прокуратуры в механизме советского государства / Г. Мурашин. – К.: Наукова думка, 1972. – 452 с.
15. Мурза В. Прокуратура в державному механізмі УСРР (1922-1933 рр.): Автореф. дис.... канд. юр. наук. – Х., 2003. – 19 с.
16. На страже советских законов / Гл. ред.: Жогин Н., Руденко Р. – М.: Юрид. лит., 1972. – 456 с.
17. Окіпнюк В. Державне політичне управління УСРР (1922-1934): історико-юридичний аналіз / В. Окіпнюк. – К.: НА СБУ, 2002. – 290 с.
18. Панкратов А. Эстафета поколений / А. Панкратов // На страже советских законов. – М.: Юридическая лит-ра, 1972. – С. 114 – 132.
19. Пашуканис Е. Марксистская теория права и строительство социализма / Е. Пашуканис // Революция права. – М., 1927. – № 3. – С. 3 – 12.
20. Приходько А. Революційна законність на новому етапі соціалістичного будівництва / А. Приходько // Революційне право. – 1932. – № 9 – 10. – С. 254 – 257.
21. Рассказов Л. Карательные органы в процессе формирования и функционирования административно-командной системы в Советском государстве (1917-1941) / Л. Рассказов. – Уфа: Б. и., 1994. – 130 с.
22. Рейснер М. Право: Наше право; Чужое право; Общее право. /М. Рейснер.– М.: Госиздат, 1925. –276 с.
23. Рекунков А. Законность – фактор государственного строительства / А. Рекунков, В. Клочков // Советская прокуратура: История и современность. – М., 1977. – С. 34 – 58.
24. Спиридонов Б. Учреждение советской прокуратуры / Б. Спиридонов // Вестник Московского ун-та, серия XII. Право. – 1972. – № 4. – С. 3–12.
25. Стучка П. Двенадцать лет революции государства и права / П. Стучка // Революция права. – 1929. – №6. – С. 3–10.
26. Сусло Д. Організація судових органів Української РСР в період 1917- 1925 рр. / Д. Сусло. – К.: Юрвиздат, 1960. – 83 с.
27. Сухонос В. Органи, що виконували функції прокуратури в Україні у 1917-1922 рр. / В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 7. – С. 86 – 87.
28. Тетерин Б. Организация советской прокуратуры / Б. Тетерин. – М.: Юрид. лит-ра, 1958. – 230 с.
29. Тихоненко Д. Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧ и ГПУ УССР в 1918 – начале 1929 гг.: Автореф. дис. ... канд юрид. наук. – Х., 1998. – 17 с.
30. Чердаков О. Место и роль прокуратуры в правоохранительной системе советского государства в период его становления и развития (1917— 1936 гг.) / О. Чердаков // Государства и право. – 2003. – № 12. – С. 86 – 91.
31. Черниченко С. Прокурорский надзор за работой судебно-следственных органов и ГПУ в годы НЭПа (1922-1928) / С. Черниченко // Проблеми законності. – 1997. – Вип. 32. – С. 51 – 56.
32. Яковенко Д. Учреждение прокуратуры УССР, ее организация и деятельность в 1922-1925 гг.: Автореф. дис. канд. юр. наук. / Д. Яковенко. – К., 1956. – 13 с.

Pashchenko I. I. Formation and activities of the UkSSR prosecution bodies in 1922 – 1933s: historiography of the problem

The article researches the scientific works on the problem of the formation and activities of the prosecution of the UkSSR in 1922 – 1933s. The author analyzes the objectives and functions of the prosecution, reveals comprehensively their historical characteristics in state mechanism of Soviet Ukraine in the 20s – early 30s of XX century.

Key words: New Economic Policy, prosecutors, totalitarianism, ideology, political system of society.

Пащенко И. И. Становление и деятельность органов прокуратуры УССР в 1922 – 1933 гг.: историография проблемы.

В данной статье исследованы научные работы, затрагивающие вопросы становления и деятельности органов прокуратуры УССР в 1922 – 1933 гг. Автором проанализированы задачи и функции органов, комплексно раскрыта их историческая характеристика в государственном механизме Советской Украины в 20-х – начале 30-х гг. XX в.

Ключевые слова: новая экономическая политика, прокуратура, тоталитаризм, идеология, политическая система общества.